

כנס שנתי 2016

מושב שלישי: מדיניות כלכלית בישראל – טווח ארוך

סיכום דיון

מסמך זה מהווה את תמצית הדיונים שנערכו במסגרת הכנס, מתוך מטרה לשתף את הקהל הרחב בעיקרי הדברים. בקריאת המסמך יש להביא בחשבון שמדובר בתמצית הדיון ולא בפרוטוקול מלא. יודגש, כי הדברים מייצגים את עמדותיהם האישיות והמקצועיות של חברי הפורום ואינם מייצגים בהכרח את העמדות הרשמיות של הגופים אליהם הם משתייכים.

הדברים מובאים כאן לפי סדר הדברים במהלך הדיון.

תאריך הכנס: 20.06.2016

עיקרי הדברים:

- במסגרת המושב השלישי של הכנס השנתי נבחנה מדיניות כלכלית בישראל בראייה של הטווח הארוך.
- נציגי משרדי הממשלה במושב הציגו את מדיניות הממשלה בנושאים כגון פריון עבודה, ייעול המערך הרגולטורי, השקעות ועוד.
- דוברים אחרים התייחסו למיקומה של מדינת ישראל במדד קלות העסקים של הבנק הבינלאומי, להיסטוריה הארוכה של הפריון הנמוך, לאווירה אנטי-עסקית, למגמות האחרונות בשוק הדיור, ולתפקידה של המנהיגות הפוליטית בקביעת סדר העדיפויות הרצוי.

אלי גרונר (מנכ"ל משרד ראש הממשלה)

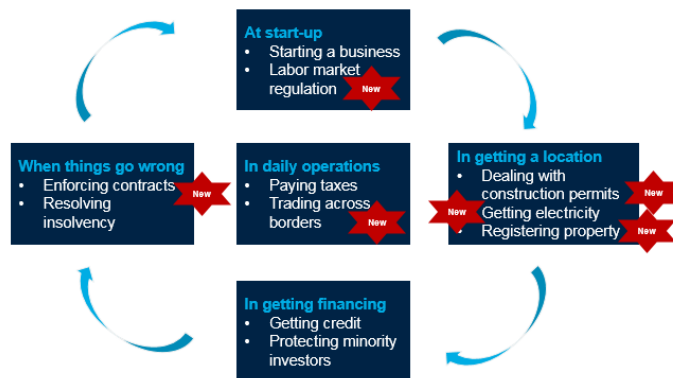
- אני רוצה לדבר על סוגי אנשים. אם הייתי מבקש מכם, מכל אחד בחדר, לתאר לי את המרכז הבינתחומי, אז בגדול הייתי מקבל 2 סוגי תשובות. תשובה אחת הייתה אומרת שיש כך וכך דונם, כך וכך פקולטות ותלמידים וכו' - תשובה המתמקדת בפרטים. יש סוג תשובה אחרת שהייתה אומרת שהמרכז הבינתחומי הוא מוסד ששואף לחנך והחזון שלו הוא ככה וככה. שתי התשובות נכונות, אבל יש הבדלי גישות – להתמקד בפרטים לעומת להתמקד בחזון, באסטרטגיה. כדי לבנות צוות, חברה או מדינה צריך שילוב של שתי היכולות האלו. אי אפשר רק אחד. צריך שילוב של שני סוגי החשיבה. במישור הפוליטי, גם כשאני מתעסק עם נבחר ציבור וגם עם פקידיים בכירים, מאוד קשה להביא אותם לרמה של חזון ואסטרטגיה. יש לנו העדפה של אנשים שמתעסקים בפרטים. אבל בשביל מדיניות ארוכת טווח צריך אנשים אסטרטגיים.
- לפעמים אנחנו מצליחים. לדוגמה, לפני 13 שנה היה אתגר גדול של הגדלת התעסוקה, גורמים ממשלתיים שילבו ידיים והובילו להישגים משמעותיים. היום אנחנו יכולים לזהות 3 נושאים אסטרטגיים בסדר הגודל הזה שיכולים להיות מנועי צמיחה.
- הראשון הוא הגז הטבעי. לפני שנכנסים לתגובה הפבלובית לנושא, אני חייב לציין משהו: מרוב שהעיסוק הציבורי היה בפרטים של המתווה, איבדנו את החזון האסטרטגי של מה הגז הזה עושה לכלכלת ישראל. לפני שנכנסתי לתפקיד קראתי ספר מאוד מרשים, The Quest, שמסתכל על המאה העשרים בעדשה של אנרגיה וכיצד מקורות אנרגיה משפיעים על התפתחות מדינה. לנו יש אתגר כזה, אנחנו צריכים לפתח אותו. מאגרי הגז יביאו להשקעה של עשרות מיליארדים בשנים הקרובות. זה יהיה מנוע צמיחה משמעותי. זה גם יביא לנו תחום יצוא חדש.
- אנחנו תלויים כיום במספר קטן של יצואנים, אבל זה ישתנה. בעוד מספר שנים יהיה לנו כאן מגזר יצוא אנרגיה משמעותי. יש כאן חשיבות רבה באימוץ של גז טבעי, גם בתחבורה ונושאים נוספים.
- המנוע השני הוא תשתיות, בעיקר תחבורה ציבורית. אנחנו חלשים מאוד בתשתיות. צריך אופק של זמן כדי להשקיע בזה. באופן היסטורי במדינת ישראל לא השקענו מספיק בתשתיות. זה התחיל להשתנות ב-2009. ראש הממשלה ושר התחבורה יצאו בפרויקט נתיבי ישראל, והחזון היה "לבטל" את הפריפריה. ובאמת הרבה מאוד מאזרחי ישראל בפריפריה נהנים בכל יום מהכבישים החדשים שמאפשרים להם להגיע לעבודה ולחסוך הרבה זמן. במסגרת התכנית הכלכלית שנציג בחודש וחצי הקרובים אנחנו מתכוונים להתניע מהלך גדול הרבה יותר: אנחנו הולכים להשקיע סדר גודל של 60 מיליארד שקלים רב שנתי במערכת הסעה המונית במטרופולינים. אחרי שנים רבות של תכנונים מדינת ישראל צריכה להסתער על הנושא הזה.
- מנוע צמיחה שלישי הוא הפחתת הבירוקרטיה והרגולציה. נושא עודף הרגולציה הוא כבד ומורכב. אנחנו מדברים על רגולציה חדשה שנכנסת וגם על רגולציה קיימת. הפעלנו מנגנון שבדוק את השפעת הרגולציה, שמונע מרגולציה חדשה להיכנס מבלי לבדוק את החלופות וההשלכות הכלכליות. בחצי השנה מאז שהדבר הזה נכנס לתוקף אנחנו מנענו 3 רגולציות חדשות שהוגשו ולא עברו את התהליך. המנגנון הזה עובד.
- לאור הניסיון שצברנו, אנחנו חושבים שזה עוזר למנוע רגולציה חדשה. לגבי רגולציה קיימת, הניסיון שצברנו הוא שאין בעניין הזה פתרון קסם. אין החלטה שאנחנו יכולים לקבל והיא תעלים את הכל. לכן אני לא משוכנע שההצעה שעלתה פה להקים עוד גופים אחראיים ועוד בירוקרטיה תעזור. מניסיוני ככל שהבירוקרטיה מתנפחת כך היא יותר עסוקה במריבות ובתיאומים ופחות במתן שירותים לאזרחי מדינת ישראל. לכן אני מסתייג מאוד מהקמת יחידה חדשה.

- במקום להקים עוד גופים הכיוון שאנחנו מעדיפים הוא לעבור תחום תחום, לסרוק את הרגולציה, להתאים את הדרישות לעולם ולהוריד רגולציה מיותרת. עשינו את זה בנושאים שונים, כגון חומרי הדברה, ציוד רפואי ועוד. בכל מקום מצאנו רגולציה מיושנת שלא תורמת לאף אחד, ביחוד לא לאזרחי מדינת ישראל. כבר ביצענו כאן שינויים. העמדה שלי היא שעוד יחידה ממשלתית היא לא הפתרון הנכון.
- יש אמירה במשרד החוץ שאומרת – לא דיווחת לא עשית. אני חונכתי על ערכים אחרים. עשית ומי שצריך לדעת כבר ידע מזה. אבל אני לומד פה שזה לא נכון. אנחנו במשרד ראש הממשלה לא טובים כל כך ביחצ"נות. לכן היה לי חשוב להראות לכם כאן את הדברים שעשינו ואת הדברים שאנחנו מתכננים לעשות.

פרופ' אוגוסטו לופז-קלרוס (ראש הקבוצה לאינדיקטורים עולמיים, הבנק העולמי ואוניברסיטת נורת'וסטרן)

- בשנים האחרונות אנחנו בבנק העולמי מודדים תהליכים כגון הקמת עסקים, האווירה שקיימת בנוגע לתשלום מיסים, אכיפת חוזים ונושאים אחרים, במסגרת מדד קלות עשיית העסקים. המדד מבוסס על אינדיקטורים הבוחנים תהליכים שונים, כגון האווירה הקיימת בכל הקשור לתשלום מיסים, שכירת ופיטורי עובדים, שמירה על זכויות רכוש, אכיפת חוזים ועוד.

The 11 areas of business regulation measured by *Doing Business* affect firms throughout their life cycle

3

WORLD BANK GROUP

- לאינדיקטורים האלו יש ממד משפטי חזק; אנחנו קוראים על חוקים שונים שקיימים בכל מדינה ומקודדים את המידע שם.
- לנתונים האלו ישנה חשיבות רבה, והם הובילו מספר רב של רפורמות בעולם. אני אתן לכם דוגמה מדוע המידע הזה כל כך אפקטיבי בהובלת רפורמות.
- זה המידע בנוגע לרישום נכסים בבליה:

Time and motion indicators focus on the process

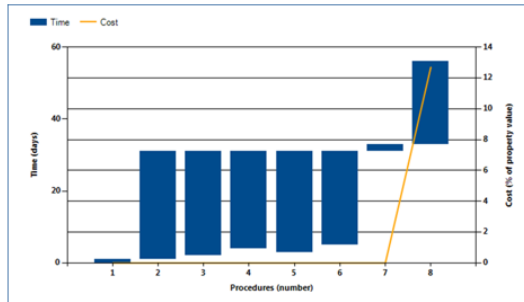
Example: The complexity and time it takes to register property varies significantly among economies

Time and motion indicators

Follow the entrepreneur from the beginning to the end of a basic transaction and measure procedural efficiency of the regulatory process by recording every step of the process and the associated time and cost. They also gather all the relevant laws, regulations, decrees and fee schedules.

Income per capita in Belgium: US\$ 47,030

- Registering property in Belgium requires 8 procedures, takes 56 days and costs 12.7% of the property value.
- Meanwhile, Belgium scores 23 out of 30 points on the quality of the land administration index.

Source: Doing Business database.

5

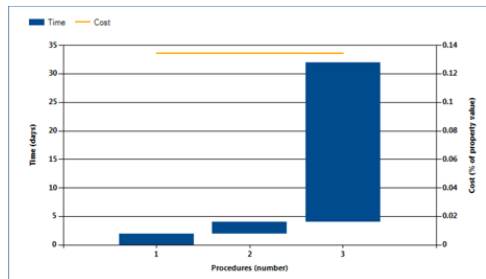
- בבלגיה יקר וקשה לרשום נכסים, ישנם 8 שלבים אשר לוקחים 56 ימים.
- לעומת זאת ברואנדה הרבה יותר קל לרשום נכסים:

Time and motion indicators focus on the process

Example: The complexity and time it takes to register property varies significantly among economies

Income per capita in Rwanda: US\$ 650

- Registering property in Rwanda requires 3 procedures, takes 32 days and costs 0.1% of the property value.
- Meanwhile, Rwanda scores 25 out of 30 points on the quality of the land administration index.

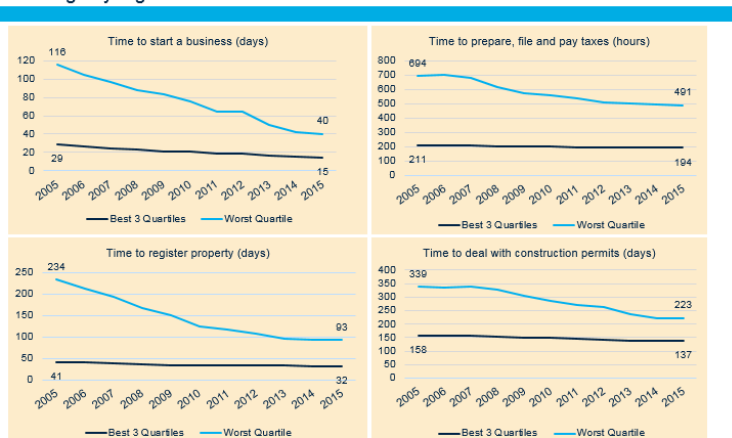
Source: Doing Business database.

6

- אם הייתי שואל אתכם מראש איפה יהיה קל יותר לרשום נכסים, אולי הייתם עונים "בלגיה", מכיוון שמדובר במדינה עם הכנסה גבוהה, חברה ב-OECD ובאיחוד האירופאי, אבל ההפך הוא הנכון כאן. זאת אחת הסיבה לפופולריות של המדדים האלו, הם חושפים שבלי קשר לרמת הפיתוח שלך אתה יכול להתקדם עם נושאים כאלו.
- ישראל הידרדרה בשנים האחרונות במדדי עשיית עסקים, בעיקר בגלל שמדינות אחרות משתפרות ולא בגלל שישראל מידרדרת באופן אבסולוטי.
- מלבד הדירוג היחסי אנחנו מודדים גם את המרחק מהחזית, המרחק של כל מדינה מהמדינה הכי טובה בכל נושא.
- בתרשים הבא ניתן לראות נתונים ממוצעים עבור מדינות שנמצאות ברבעון הגרוע ביותר בכל תחום ומדינות שנמצאות בשלושת הרבעונים העליונים. הפערים הצטמצמו במהלך השנים האחרונות באופן משמעותי בין שתי הקבוצות, יש תהליך התכנסות. לאט לאט, מדינות בעלות מוסדות גרועים מאמצות תהליכים טובים יותר.

Strong convergence across economies since 2005
Average by region

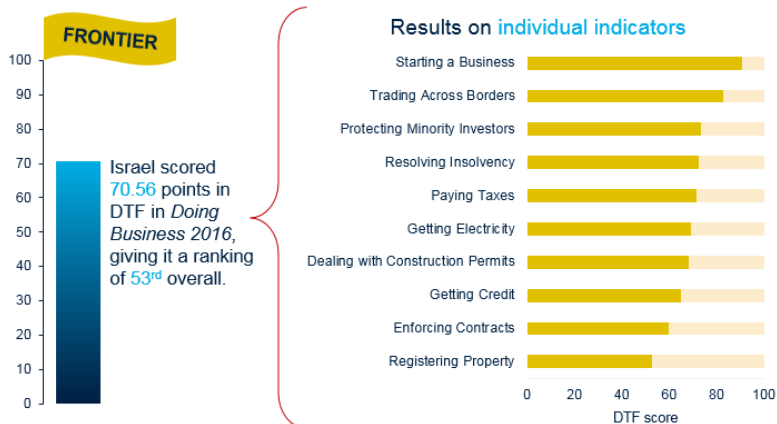

14 Source: Doing Business database.

- נעבור לדבר על כלכלת ישראל. בצד שמאל של השקף הבא אתם רואים את המרחק של ישראל מהחזית באופן כללי, העומד על 70.56 ומציב אותה במקום ה-53 בעולם. בצד ימין אתם רואים את המרחק של ישראל מהחזית בנושאים ספציפיים.

Israel scores close to the frontier on the Starting a Business and Trading Across Borders indicators

17

Source: Doing Business database.

- לישראל יש ציונים טובים יחסית במה שקשור לפתיחת עסקים, מסחר בין לאומי והגנה על משקיעים בעלי מניות מיעוט, אבל ציונים גרועים ברישום נכסים ואכיפת חוזים. בתרשים הבא ניתן לראות את הדירוגים של ישראל בכל אחד מהתחומים:

Israel currently ranks 53rd overall on the ease of doing business

18

Source: *Doing Business* database.
WORLD BANK GROUP

- כל קטגוריה מחולקת לתת-קטגוריות. בטבלה הבאה ניתן לראות למשל את החלוקה הפנימית בנוגע לרישום נכסים. בישראל נדרשים 81 ימים לרישום נכס לעומת 21.8 במדינות ה-OECD בעלות הכנסה גבוהה:

Israel ranks 127th on the ease of registering property.

Registering Property	Estonia	Poland	OECD high-income regional average	Israel
Procedures (number)	3	6	4.7	6
Time (days)	17.5	33	21.8	81
Cost (% of property value)	0.5	0.3	4.2	8.3
Quality of the land administration index (0-30)	27.5	18.5	22.7	14.0
Rank	4	41	43	127

Source: *Doing Business* database.

- ישנן מדינות קומוניסטיות לשעבר כגון אסטוניה, שלמרות שהן יחסית פחות מפותחות מישראל הצליחו לפתח מוסדות יעילים יותר.
- עוד נושא שישראל מתקשה בו הוא אישורי בניה:

Israel ranks 96th on the ease of dealing with construction permits.

Dealing with Construction Permits	Sweden	OECD high-income regional average	Netherlands	Israel
Procedures (number)	7	12.4	13	15
Time (days)	116	152.1	161	209
Cost (% of warehouse value)	2.2	1.7	3.7	1.6
Building quality control index (0-15)	10.0	11.4	10.0	11.0
Rank	19	48	85	96

Source: *Doing Business* database.

- וכן חיבור לרשת החשמל:

Israel ranks
91st on the
ease of getting
electricity.

Getting Electricity	Slovenia	OECD high-income regional average	Lithuania	Israel
Procedures (number)	5	4.8	6	6
Time (days)	38	77.7	95	102
Cost (% of income per capita)	113.2	65.1	52.8	11.6
Reliability of supply and transparency of tariff index (0-8)	6.0	7.2	8.0	5.0
Rank	35	37	54	91

Source: Doing Business database.

אחד הנושאים המפתיעים עבורי הוא הנושא של תשלום מיסים:

Israel ranks
103rd on the
ease of paying
taxes.

Paying Taxes	Ireland	OECD high-income regional average	Spain	Israel
Payments (number per year)	9.0	11.1	9.0	33.0
Time (hours per year)	82	176.6	158	235
Total tax rate (% of profit)	25.9	41.2	50.0	30.6
Profit tax (% of profit)	12.4	14.9	13.3	23.6
Labor tax and contributions (% of profit)	12.1	24.1	35.9	5.6
Other taxes (% of profit)	1.4	1.7	0.8	1.4
Rank	6	52	60	103

Source: Doing Business database.

- יותר ויותר מדינות בשנים האחרונות משתמשות בטכנולוגיות מתקדמות כדי להקל על מיסוי, למשל הגשת טפסים און ליין. זה מאוד נפוץ גם בארצות כמו רוסיה. דווקא זה לא נפוץ בישראל, שהיא מדינה מאוד חדשנית, עם מגזר הייטק מפותח. דווקא כאן יש ניצול מאוד נמוך של תשלום און ליין. למעשה רשות המיסים מחייבת עסקים בישראל להגיש גם טפסים פיזיים במקביל להגשת טפסים און ליין, מה שסותר את כל הקונספט של הגשה און ליין...
- ביקשתי מהצוות שלי לעשות מעט סימולציה, מה יקרה אם בישראל ישתמשו במערכת האון ליין שקיימת אבל לא משתמשים בה. התוצאה היא שיפור משמעותי בדירוג של ישראל בנושא המיסים ובאופן כללי.

ד"ר נדן בודו-טרקטנברג (המשנה לנגידת בנק ישראל)

- על השאלה הגדולה, מהו התפקיד של המערכת הפיננסית אני לא אענה כאן. זה ברור שיש לה תפקיד חשוב בנוגע לצמיחה ולסוג הצמיחה. אני אתרכז בכמה דברים העוסקים במשקי בית ובעוני.
- שתי נקודות המגע המרכזיות של משקי הבית עם המערכת הפיננסית קשורים להתחייבויות ולנכסים – לחיסכון ארוך טווח ולחובות, בעיקר המשכנתא. כמה אנחנו משלמים לתיווך עבור הפעילויות האלו?
- כמה עולה לנו לרכוש דירה עכשיו במקום בעוד שלושים שנה, וכמה עולה לנו לחסוך לעתיד?
- ניתן לראות במצגת, עם הערכות חסר, שמשק בית ממוצע יוציא כ-10% מהכנסתו על שני המוצרים האלו, הריבית על המשכנתא ועמלות ודמי הפקדה וניהול על חיסכון ארוך טווח.
- מבחינת התפתחויות במשק בשנים האחרונות, משקי הבית לוקחים יותר ויותר הלוואות. החלק הגדול הוא הלוואות לדירור. חלק גדול יותר של החיסכון נמצא בקרב המשקיעים המוסדיים ופחות בבנקים.
- עלות המימון הנדרש לרכישת דירות תלויה בריבית של בנק ישראל, וכן בטווח הזמן שעבורו אנחנו לוקחים את ההלוואה. בסך הכל יחס עלות המימון לעלות הדירה נמצא בירידה ורק לאחרונה עולה.

- עד 2007 מחירי הדיור לא זזו הרבה. בין 2007 ל-2009 אנחנו מתחילים לראות את העלייה במחירי הדיור, אבל יש תנודתיות בנוגע לריבית בגלל המשבר הפיננסי. בסך הכל העלות לקונה לא כל כך עלתה.
- בין 2009 לבין 2011 יש עליה של מחירי הדיור וגם העלות לקונה עולה באופן משמעותי. לא במקרה הגענו ל-2011 עם מחאה חברתית שעסקה בעלות של מחירי דיור.
- משנת 2011 ועד 2015 ממשיכים לראות עליה במחירי דיור, אבל עלות רכישת הדיור נשארת אותו דבר, כי עלויות המימון ירדו. לכן זה לא מפתיע שהביקושים לדיור לא נעלמים.
- בשנה האחרונה אנחנו עדים לתופעה שונה: עלות המימון עלתה באופן משמעותי. דירה ממוצעת עולה 100 אלף שקל יותר מאשר לפני שנה, אבל העלות לרכישת דירה עלתה ב-229 אלף.
- הריבית של בנק ישראל לא השתנתה אבל הריבית הממוצעת להלוואות כן עלתה. זה פחות עלייה של ריבית האג"חים ויותר עליה ב-spread בין הריבית על משכנתאות לבין אג"ח ממשלתי. גורם נוסף הוא שהמח"מ התארך. רוב העלייה בריבית היא עלייה במרווח. בנוסף גם מחיר הדירה עלה ויש אינטראקציה בינו לבין הגורמים האחרים.
- הריבית על המשכנתאות עלתה למרות שהריבית במשק לא עלתה. אנחנו לא בטוחים מדוע. אפשרות אחת היא שזה משקף פרמיית סיכון גבוהה יותר. הרכב האנשים שלוקחים היום משכנתאות מסוכן יותר. עוד אפשרות היא שהבנקים הגדולים הגיעו לרוויה מבחינת המשכנתאות שהם רוצים לתת. יתכן שכיום יש פחות תחרות בשוק הזה, שבעבר היה מאוד תחרותי.
- במשך תקופה ארוכה ראינו עליה במחירי הדיור בלי שזה הכביד יותר מדי על משקי בית בגלל שהריבית הייתה נמוכה. כיום אנחנו רואים משהו אחר, שהוא לא תוצאה של המדיניות המוניטרית, שמשקף את הביקוש וההיצע בשווקים הפיננסיים בארץ.
- הפרופורציה של עלות המימון בקניית דירה היא מאוד גבוהה, ולכן לא מפתיע שהרבה משברים פיננסיים מתחילים בשוק הדיור. כאשר מדברים על סך ההוצאות של משקי בית, הריביות שאנשים משלמים על חיסכון לטווח ארוך בדמי ניהול היא משמעותית, ביחוד לבעלי הכנסה נמוכה. לכן גם על זה צריך לתת את הדעת, ואני חושבת שיש מקום לשיפור בהוצאות האלו.

פרופ' אבי שמחון (ראש המועצה הלאומית לכלכלה)

- בהחלטת הממשלה שהקימה את המועצה הלאומית לכלכלה כתוב שראש המועצה הוא היועץ הכלכלי של רה"מ, ושהמועצה תיתן חוות דעת לכל הנושאים הכלכליים. זה אומר הכל - אפשר לעשות מה שאתה רוצה. עבורי, אחד הדברים שנורא רציתי לעסוק בהם הוא דו"ח עשיית העסקים של הבנק העולמי. אך כאשר התחלתי להיכנס לנושא אמרו לי שהיה מנכ"ל במשרד האוצר לפני 10 שנים, ירום אריאב, שגם רצה לטפל בנושא הזה. אריאב הוא איש מאוד רציני, עסק בזה במלוא המרץ. אחריו בא חיים שני, לקח עליו את הנושא הזה. גם הוא עסק בכך במלוא המרץ. גם היום הממשיכים שלהם עוסקים בכך במלוא המרץ, ולכן אני מאוד אופטימי בנושא זה, כולם עוסקים בזה במלוא המרץ...
- מאחר ויש כבר אנשים אחרים שעוסקים בעשיית עסקים אני אדבר על דברים אחרים.
- לפני המשבר הכלכלי הצמיחה בתוצר הונעה מאוד חזק על ידי השקעות ויצוא. אחרי המשבר הדברים נראים אחרת לגמרי. היצוא יורד, התוצר צומח הרבה יותר לאט. זה נראה נורא ואיום. אבל אני רוצה להסב את תשומת ליבכם לעוד משהו: מה שקרה ליבוא. בתקופה

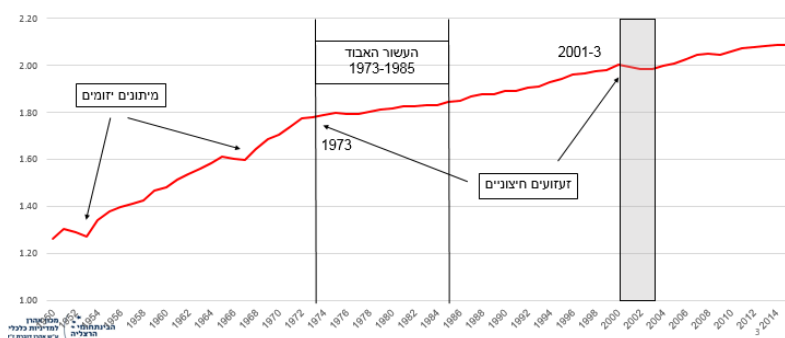
- הראשונה גם היבוא עלה בקצב מהיר, ועכשיו בתקופה הנוכחית היבוא גדל בקצב מאוד מאוד איטי. אז מה קורה פה?
- מה שקרה זה שני דברים. הראשון הוא הגז הטבעי, אנחנו מייבאים פחות חומרי אנרגיה. חלק מיבוא הדלקים הוחלף על ידי גז, וגם מחירי הדלק ירדו דרמטית.
- החל משנת 2003 יש לנו עודף בקביעות בחשבון השוטף. לאנשים מהדור שלי זה נראה מדהים, בדור שלנו התרגלנו לגירעון קבוע בחשבון השוטף. והשנה הגענו לעודף של 4.4% תוצר. זה אומר שאנחנו מייצאים מוצרים ונותנים למישהו אחר ליהנות מהם.
- רבים אומרים שהיצוא חשוב עבור התעסוקה במשק. אם היינו מגדילים את היצוא, היינו מגדילים עוד יותר את העודף בחשבון השוטף. נשמעות לפעמים טענות שלפיהן העודף הזה לא חשוב, או שזה לא שיווי משקל, או מושגים כמו המחלה ההולנדית. לדעתי 13 שנה זה הרבה זמן, ועודף רצוף במשך 13 שנה זה לא טווח קצר. לכן אני חושב שאם יש לנו עודף מתמיד כזה, אנחנו צריכים לשאול את עצמנו האם נדרש לחפש קטרים אחרים לצמיחה. היצוא בתור קטר צמיחה היה טוב כשהיה לנו גירעון בחשבון השוטף, הוא לא יכול להיות קטר של מדינה שיש לה עודף. אם אנחנו צריכים לצמוח במהירות אנחנו זקוקים לאפיקי צמיחה שונים מאלו שהיו בעשור הקודם.
- אני רוצה להגיד מילה על המחלה ההולנדית. הולנד מצאה גז, הוא זרם במשך 10 שנים, זה גרם ליסוף, זה גרם לכך שתעשיות היצוא היו פחות תחרותיות, הן נסגרו, ואז אחרי 10 שנים כשנגמר הגז נוצר עודף יבוא גדול. אני חושב על המחלה ההולנדית כעל משהו שקורה בגלל שינוי זמני. אבל התחזיות אצלנו לגבי זרימת הגז הן שהזרימה תגדל במשך 30 השנים הקרובות. אנחנו לא צריכים לדאוג שבעוד 10 או 20 שנה יגמר לנו הגז ואז נמצא את עצמנו עם עודף יבוא. זה לא יקרה. לכן לדבר על המחלה ההולנדית בהקשר הישראלי זה לא נכון.
- יש תנודות גדולות בשער החליפין הריאלי האפקטיבי. אתם רואים שלמרות כל השינויים שער החליפין הריאלי עלה טיפה מאז 2000. זה קצת משונה, מכיוון שבשנת 2000 היצוא בישראל היה הרבה יותר קטן, ההייטק היה בחיתוליו. מאז הייתה עליה דרמטית ביצוא ההייטק, ולמרות זאת שער החליפין פחת קצת. זו לא תופעה רגילה.

פרופ' רפי מלניק (מכון אהרן למדיניות כלכלית)

- הפריון היא לא בעיה חדשה בכלכלת ישראל. השבר בגידול הפריון נוצר כבר ב-73. בעשור האבוד בין 73 ל-85 הגידול בפריון היה מאוד נמוך. גם אחרי 85 כשחיסלנו את האינפלציה ועשינו את כל הרפורמות שכתוב בספר שצריך לעשות, שיפור הפריון הוא לא תופעה בולטת בכלכלת ישראל.

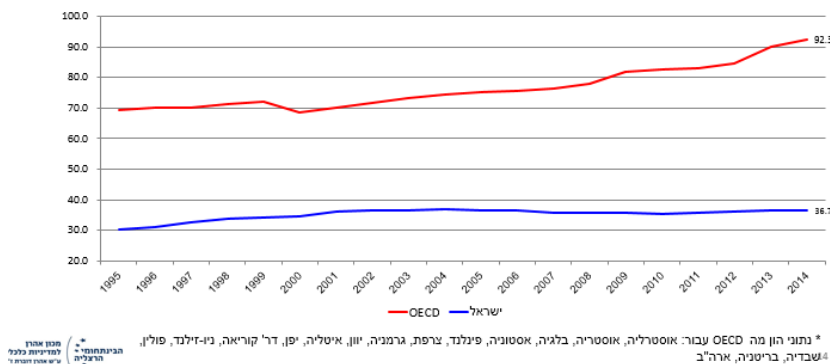
בעיית הפריון הנמוך בישראל אינה חדשה

(התוצר לנפש בישראל 1950-2015, לוג, במחירים קבועים)

- לכן הבעיה היא ארוכת טווח ולא מתמקדת באיזו סוגיה של השנים האחרונות.
- אחרי המשבר של תחילת שנות האלפיים יש ירידה ברמת התוצר, לא רק בפריון. כשאנחנו מסתכלים על הגידול בתוצר לנפש של ישראל אנחנו רואים שעיקר הגידול הושג על ידי גידול התעסוקה. בשנת 2014 התמונה מתהפכת והפער בינינו לבין מדינות אחרות מתחיל לגדול. האוכלוסיות שהצטרפו לאחרונה לשוק העבודה מגיעות ללא הכשרה ולכן הפריון שלהן נמוך וממוצע הפריון יורד. ללא עליה בפריון לא תהיה צמיחה במשק, וגידול בפריון חייב להיות מנוע צמיחה מרכזי, לא שום מנוע אחר כמו היצוא.
- הפריון גדל בקצב נמוך מאוד בשנים האחרונות, ואנחנו מתחילים לדבר על "הניו נורמל", האם זה קצב הצמיחה הטבעי של מדינת ישראל. פער הפריון בינינו לבין מדינות ה-OECD הוא גדול ולא נסגר, הפער יציב ואנחנו לא מצליחים להגיע לרמות הפריון המקובלות בכלכלות שאנחנו שואפים להידמות להן. אנחנו מתקדמים אבל אחרים מתקדמים יותר מהר. ברמה המשקית אנחנו עובדים עם מעט מאוד הון. ההון לנפש וההון לתוצר בישראל נמוכים מאוד. רמת ההשקעות בארץ נמוכה מהממוצע של ה-OECD, גם אחרי המשבר שהוריד את ההשקעות בעולם. זו בעיה קריטית לכלכלת ישראל: אין מספיק השקעות, לכן אין מספיק הון, צמיחה ופריון.
- בנוגע להון לשעת עבודה הפער רק הולך וגדל. כלכלת ישראל עובדת עם מעט הון, ועד שלא נרד לעומק השאלה הזו של מה קורה פה, ולמה אין מספיק השקעות, אנחנו לא נגיע לפתרון בעיית הפריון של כלכלת ישראל.

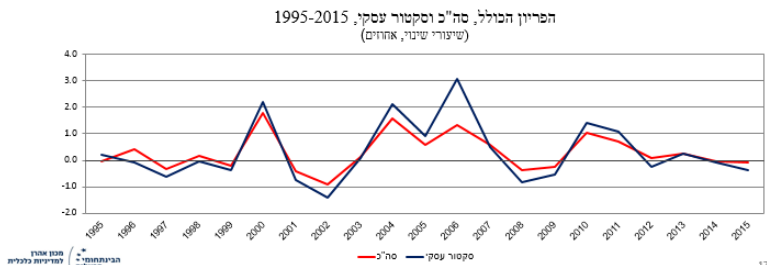
הון נקי (ללא דיור) לשעת עבודה, 1995-2014
(דולרים קבועים 2010, PPP)

- עד עכשיו דיברנו על פריון העבודה, התוצר לעובד. מלבד זאת קיים גם הפריון הכולל, המתאר עד כמה התוצר בישראל גדל מעבר לגידול בהון ובעבודה. בשנים האחרונות הפריון הכולל בישראל לא גדל, אולי אפילו יורד. כבר שנים רבות הפריון הכולל בישראל גדל בשיעור נמוך יותר מהפריון הכולל במדינות ה-OECD.

הפריון הכולל

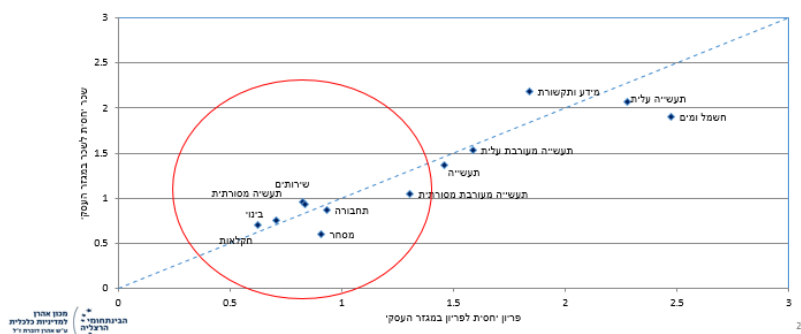
- הפריון הכולל (TFP) מעריך את גידול התוצר מעל ומעבר לתרומה המיוחסת לתוספת גורמי הייצור (הון ועבודה)
- בשנים האחרונות הצמיחה בפריון הכולל אפסית

- ניכנס עכשיו לרמה הענפית. הפריון מתפתח בעיקר בתעשייה, בשירותים אין כמעט שום שיפור. אבל הבעיה היא ששישים אחוז מהתעסוקה במשק יושבת בשירותים. אם אנחנו לא נצליח לגרום לכך שיהיה שיפור בפריון של השירותים אין מה לחשוב על פריון במשק. לא נראה את זה ברמה המשקית.
- גם בתוך התעשייה עיקר הגידול בפריון קורה בהיי-טק. בענפי התעשייה האחרים לא קורה כלום, אין שום גידול בפריון. אבל עיקר התעסוקה היא בתעשייה המסורתית ולא בהיי-טק. בלי שיפור פריון בתעשייה המסורתית לא נצליח להשפיע על המשק.
- העובדים הזרים במשק הם בעיה קשה. הם פוגעים באנשים עם הון אנושי יותר נמוך, גורמים לכך שאנחנו משתמשים בשיטות עבודה שהן מבוססות על כוח עבודה זול ולא על טכנולוגיה והון.
- בענפים שונים הפריון מתואם חזק עם השכר. לכן אם לא נשפר את הפריון בענפים עם פריון נמוך לא נשפר את אי השוויון ואת מדדי העוני. השכר הריאלי בישראל בהשוואות בינ"ל הוא נמוך בגלל הפריון הנמוך.

הפריון היחסי והשכר היחסי בענפי המשק, 2015

קיימת התאמה טובה בין הפריון לשכר בענפים השונים
ללא שיפור הפריון בענפים עם פריון נמוך לא יהיה ניתן להקטין את אי שוויון במשק

- רוב המו"פ בישראל מרוכז בענפי הטכנולוגיה העילית. זה חריג ביחס לעולם. תעשיות אחרות שאמורות גם הן לשפר את הפריון לא נהנות מאותן משאבים למו"פ וקידום טכנולוגי.
- צעדים מומלצים:
 - עליית רמות ההון במשק - מבלי להעלות את ההון ואת ההשקעות לא יהיה שיפור בפריון במשק. בלי זה אנחנו יכולים לדבר אבל הפריון לא ישתפר. זה כמובן דורש יוזמה ממשלתית, לא רק הכרזות.

- גידול רמת ההשקעות הממשלתיות בתשתיות המשקיות - דובר כאן על התחבורה, יש נושאים נוספים שצריך לבנות בהם תכנית ארוכת טווח.
- יש ליעל את מס החברות ע"י העלאת שיעורי המס לחברות שנהנות בהווה מפטור והורדה שיעורי המס לכל היתר, יש לבדוק צעד של האחדת שיעורי מס החברות כך שסך גביית המס לא תשתנה.
- יש לעודד השקעות על פי קריטריון של ההשפעות החיצוניות שלהן על המשק.
- שיפור ההון האנושי בענפי הטכנולוגיה המסורתית והמעורבת (מסמך של מכון אהרן).
- יש לעודד מו"פ גם בענפי הטכנולוגיה המסורתית והמעורבת ומעבר טכנולוגיות מענפי ההיי-טק לחברות בענפי הלו-טק (מסמך מקוב).
- הפחתה הדרגתית בעובדים מחו"ל (מסמך של מכון אהרן).
- המשך חשיפת המשק ליבוא ורפורמות לשיפור התחרותיות במשק.
- שיפור ה-Doing Business (מסמך של מכון אהרן).

מאיר שמיר (מנכ"ל מבטח שמיר אחזקות בע"מ)

- אני רוצה להגיד מילה על אהרן דוברת, שהמכון נקרא על שמו. בשנת 1992 הפכתי את העסק שלי מפרטי לציבורי, ולאחר זמן גיליתי שאחוז גדול מהחברה שלי נמצא אצל אהרן דוברת. הרמתי אליו טלפון ורציתי שהוא ימכור לי את חלקו. נפגשנו, והוא אמר לי שאני מוצא חן בעיניו, ושהוא לא מוכר לי כלום והמניות נשארות כאן אצלו במגירה. המזל שלי הוא שהשותף של אהרן היה קצת יותר לחוץ על כסף, ויכולתי לקנות ממנו את החלק שלו. היום החלק הזה שווה קצת יותר... לדעתי זה סיפור שמדגיש את דרך החשיבה ארוכת הטווח של אהרן דוברת, נושא שעלה פה בדיון.
- פרופ' מלניק דיבר על צמיחה במשק. כמובן שבלי הון לא תהיה צמיחה, ובלי השקעות לא יהיו הון. אני חושב שצריך מעבר לאמירה הזו לבוא ולחשוב למה אין השקעות. אני לא מדבר על השקעות של המגזר הציבורי, השקעות בתשתיות. אני מדבר על המגזר הפרטי.
- אנחנו נמצאים היום בתקופה מאוד לא נוחה עבור המגזר העסקי. אם בעבר היינו מחלקים את תחושות העולם העסקי לשניים, מאוד לא נעים להפסיד ואם אתה מרוויח זו סיבה להתגאות. היום זה לא המצב. עדיין לא נעים להפסיד, אבל גם מאוד לא נעים להרוויח הרבה כי זה ישר מקבל את ההגדרה של "חזירות", לפעמים בצדק. נשאר תחום מאוד צר שבו אתה לא רוצה להפסיד אבל עדיין רוצה להרוויח, מבלי לגלוש למקום שבו תהיה אויב המדינה.
- פרופ' מלניק הזכיר שחלק גדול מהאוכלוסייה לא עובד בהיי-טק אלא בשירותים וענפים אחרים. מלבדם ישנם גם עשרות אחוזים של המגזר הערבי, תעסוקה מסורתית ועוד. עיקר הלקוחות של התעשייה המסורתית הם אזרחי מדינת ישראל, אבל בגלל האווירה שתיארתי אם אתה מוכר לשוק הישראלי אתה כל הזמן צריך להשתדל שלא להרוויח יותר מדי. בתחום הצר הזה לא קל להתנהל.
- אני חושב שצריך לקבל רוח גבית מהתקשורת, שזה בסדר לעשות עסקים וזה בסדר להרוויח. אסור לאבד את הפרופורציה, צריך ליצור אווירה של צמיחה. אני חושב שזו משימה של כולנו לשנות את האווירה בנושא הזה.
- אני לא רוצה להצדיק את האופן שבו פעלה הכלכלה פעם, עם אווירה שונה, עשייה שונה, עשיית דברים שלא כולם מתגלים ואז אפשר לגלוש לחזירות. אני חושב שהמציאות השתנתה והעולם העסקי יודע את זה, אבל העולם העסקי צריך לקבל רוח גבית בשביל השקעות שיובילו לתעסוקה, ואז יהיו השקעות, יהיה הון ותהיה צמיחה.

אורי דורי (יו"ר אודור החזקות ומכון התקנים)

- אני הנציג של הענף המושמץ, הנדל"ן. אם יש מקום שקשה לעשות עסקים בישראל זה הענף הזה. הטווח בין הנקודה שבה היזם משקיע עד שהוא נהנה מהפירות מגיע ל-7-8 שנים. במדינת ישראל אין תכנון לטווח ארוך, אין חוק בנייה הגיוני, יש מאות סתירות בתוך החוק, אף אחד לא לוקח על עצמו לראות איך המדינה תיראה בעוד 20-30 שנה.
- אם מישהו היה מסתכל על הנושא בראיה לאומית וגדולה, הוא היה מבין שבעיית הדיור היא לא איפה וכמה בונים אלא איך יוצרים תשתית תחבורה נאותה בין הקריות מצפון לחיפה ועד באר שבע. הפריפריה היא כבר חלק מובנה מכל זה. תשתיות אמיתיות היו מביאות למדינה מאוד יעילה.
- אנחנו שומעים ממשרד ראש הממשלה שמשקיעים ומקציבים כסף, ואכן מקציבים. איפה הבעיה? הבעיה היא שבמקום לעשות פרויקטים ב-BOT המדינה מנסה לעשות הכל לבד. קו הרכבת הראשון בתל אביב ייקח 8-9 שנים. במדינה מתורבתת קו כזה לוקח שנתיים. אם הפרויקט היה ב-BOT הביצוע היה שנתיים. תסתכלו כמה זמן לקח לבנות את כביש שש. אבל אף אחד לא חושב על תשתיות ברמה הזאת.
- בנושא של פתרון בעיית הדיור, רק כמה מילים. שר האוצר הקים צוות כדי לפתור את הבעיה ברמה המיידית שריכז תחתיו את כל הסמכויות כדי לפתור את הבעיה שאף אחד לא מדבר עם אף אחד וישנה בירוקרטיה מטורפת. זה נכון, אבל צריך לפתור את הבעיה הבסיסית שמתחת לזה. בנוגע למחיר למשתכן, מותר למדינה לנסות לפתור כשלי שוק באופן נקודתי. זה לא כל כך נורא בתנאי שיחזרו לעניין המרכזי, שהוא הגדלת היצע הקרקעות.
- בקשר לפריון, כשמדברים על ענף הבנייה, די משמיצים את הענף בנושא של פריון אבל זה לא בהכרח נכון. הענף כולל גם כרייה וחציבה, מתכת, הובלה ועוד דברים שבהם הפריון גבוה מאוד. הפריון נמוך בחלקים אחרים של הענף מכיוון שהמדינה לא עוזרת לחברות בהכשרת עובדים, ומשאירה את זה לחברות שלא מסוגלות להרים את העניין הזה. הדרך היחידה לבנות עם פריון גבוה היא דווקא עם עובדים זרים. הבעיה היא שאין עובדים זרים, לוקחים עובדים זרים שהם למעשה פלסטינאים.
- נושא נוסף שרציתי לדבר עליו הוא שוק ההון. שוק ההון שלנו כמעט מת, חברות לא נכנסות אליו, לא צומחות בעזרת שוק ההון. כיום יזמים ישראלים פועלים בחו"ל ולא בישראל, בגלל הבירוקרטיה הכשלים והאווירה שהיא קשה מאוד לעסקים בישראל.

שירה גרינברג (סגנית הממונה על התקציבים לענייני תקשורת, תיירות, תעשייה, השכלה גבוהה ומדע, משרד האוצר)

- אנחנו באגף תקציבים מתמקדים ב-4 נושאים עיקריים בהקשר של הפריון הנמוך:
 1. רגולציה והסביבה העסקית.
 2. תחרות וחדשנות. כשאנחנו מפלחים את רמות הפריון במשק לענפים השונים רואים הבדלים רבים, אבל מילה חשובה בתוך הפילוח הזה היא חשיפה ותחרות. ענפים שבהם יש תחרות הם בעלי פריון גבוה יותר. בענף השירותים יש כרגע פחות תחרות ולכן הפריון שם נמוך. לכן נושא שצריך לטפל בו הוא מונופולים, עידוד תחרות וחשיפה לתחרות בינ"ל.
 3. הגברת השקעות. אם זה בנושא תחבורה ציבורית, בנושא התקשורת. רוחב הפס שלנו נמוך יחסית לעולם. אנחנו צריכים לחשוב כיצד אנחנו מעודדים תחרות והשקעות. גם בתחום התעשייה המסורתית וגם במסחר נדרש לעודד השקעות.

4. הון אנושי ושוק העבודה. מערכת ההשכלה הגבוהה מייצרת יותר בוגרי מדעי החברה בתחומים שבהם הפריץ נמוך ופחות מהנדסים בתחומים שבהם הפריץ גבוה. הסתכלות על מערכת ההכשרה רלוונטית מאוד לנושא. אנחנו מדברים עם הרבה מעסיקים גם על הנושא של גמישות בשוק התעסוקה.
- אני אסגור בנושא של הפחתת הרגולציה. אם מסתכלים על מדדים של אטרקטיביות ההשקעות במשק רואים שהרגולציה בישראל נוקשה הרבה יותר מממוצע ה-OECD. אני חושבת שהנושא הזה של הפחתת רגולציה הוא נושא מאוד משמעותי ונדרש לבצע לגביו עוד עבודה.
 - יש מספר צעדים שאנחנו מקדמים, וגם משרד ראש הממשלה מקדם. גם הנושא שהוזכר קודם על בחינה של העלות הכלכלית של רגולציה חדשה, וגם להפחית רגולציה שאיננה נדרשת. זה נושא שנרצה להתייחס אליו בשנה הקרובה. יש דברים רבים שהוזכרו כאן על ידי קודמי ואני לא אחזור אליהם, כגון "one stop shop" ורעיונות אחרים הקשורים לכך.
 - הנושא האחרון שרציתי לדבר עליו הוא ניהול המידע הממשלתי. יש ועדה שמסיימת את עבודתה בימים אלו. לאחרונה יצא לי לראות מחקר מעניין בנושא של תרומת איברים במדינות שבהן ברירת המחדל היא לתרום איברים אלא אם הפרט לא מעוניין שיעור הבחורים לתרום גבוה הרבה יותר מאשר במדינות שבהן ברירת המחדל היא לא לתרום, והפרט צריך ליזום ולהודיע שהוא מעוניין לתרום, opt-in במקום opt-out. באתו האופן, גם מידע ממשלתי צריך לעבור בין גופים ציבוריים כברירת מחדל מלבד במקרים יוצאי דופן של הגנה על פרטיות, במקום שהאזרח יעביר את המידע ביניהם בכוחות עצמו. אני מאוד מקווה שנצליח לקדם את הנושא הזה.

שלמה דוברת (יו"ר דירקטוריון מכון אהרן למדיניות כלכלית, שותף כללי ומייסד כרמל ונוצ'רס)

- בנושא היצוא, אני לא חושב שמכון אהרן יצא נגד היצוא. אין ספק שתעשיית ההיי-טק היא מנוע צמיחה משמעותי, יש בהחלט מקום לבחון איך מייצרים חברות גדולות יותר כדי שהצמיחה תהיה בת קיימא.
- אני חושב שהנושא שעליו שמים את הזרקור פה הוא האימפקט הכללי על המשק. כשעושים זאת חייבים להסתכל על דברים מעבר ליצוא. כשאומרים שצריך לפתוח ליבוא ולדאוג לפריץ זה לא אומר שלא צריך להשקיע ביצוא.
- אחד הדברים המדהימים פה זה שאין מחלוקות, כולם מסכימים לגבי הכיוונים וכולם מטפלים אבל שום דבר לא קורה. נשאלת השאלה למה, למה אנחנו לא מצליחים לייצר חדשנות מחוץ להיי-טק, לא לייצר אקלים של השקעות וכו'.
- יש כאן פרה קדושה שאף אחד לא נגע בה והיא הנושא של המנהיגות הפוליטית. בסופו של דבר שינויים כאלו צריכים להגיע מהמנהיגות הפוליטית. ההישג המשמעותי האחרון של הגדלת שיעורי התעסוקה הגיע ממנהיגות פוליטית נחושה שהכירה תכניות ויישמה אותן.
- בסופו של דבר יש כאן שאלה של סדר עדיפויות. המנהיגות בישראל צריכה להבין שצמיחה ופריץ הם סוג של חוסן לאומי והם חשובים לעתידה של המדינה. כשאומר סבר פלוצקר שנכדיו לא ירצו לגדול במדינה עם 2 מיליון עניים, ושהשנה הוקמו בישראל מעט מדי מפעלים, אם זה לא מדאיג את המנהיגות הפוליטית אני לא יודע מה כן צריך להדאיג.
- סודות ההצלחה של ההיי-טק היו החדשנות והתחרותיות, פיתוח היתרון התחרותי. לממשלה היה תפקיד חשוב בפיתוח תעשיית ההיי-טק, דרך תכניות יזומות ופעילות של המדען הראשי. הדבר היפה שקרה בהיי-טק זה שהממשלה נסוגה לאחור לאחר ההתחלה והתעשייה התחרתה בתחרות הגלובלית, לכן החשיפה שלה למונפולים ולאינטרסים לא

- קיימת. אם אנחנו לא מוכרים בעולם אנחנו לא מצליחים. את זה צריך ליישם גם במקומות אחרים.
- בישראל ישנן בעיות רבות במגזר הציבורי, למשל עודף ברשויות מקומיות ודברים אחרים, אבל אלו נושאים שדורשים אומץ פוליטי.
- בנוגע לאווירה ולהערות הרבות שנשמעו כאן על תחושות של אנשי עסקים, אנחנו חייבים להבין שהמגזר העסקי הפרטי הוא מנוע הצמיחה של מדינת ישראל. אסור לנו לקחת את המחאה החברתית, שהייתה אחד הדברים המבורכים ביותר שקרו פה, ואת המאבק בחזירות ובמונופולים למקום של אווירה אנטי עסקית. כאשר אנשים כמו מאיר שמיר אומרים שהם שוקלים היום יותר השקעות בחו"ל, אני חושב שיש המון מקום לחשבון נפש גם בתקשורת לגבי הנושא.
- למגזר העסקי יש המון אחריות לעניין, חייבים לפתח קוד אתי, לפתח שקיפות, לאמץ את אותם סודות הצלחה של תעשיית ההיי-טק, ואני מקווה שנוכל ליצור כלכלה שהנכדים של סבר פלוצקר ירצו לחיות בה.

סמי פרץ (עורך ראשי The Marker)

- אני חושב שיש אנומליה בשנים האחרונות, השקעות נמוכות וריבית נמוכה. זה קצת מבלבל אותי כי כשאני למדתי כלכלה הבנתי שיש קשר בין שני הדברים, ופתאום כאן קורה משהו חדש. פתאום אומרים לי שהשקעות קשורות באווירה.
- לא רק מאיר שמיר מתלונן. אני מכיר אנשים שמתלוננים הרבה יותר. יש הרבה אנשים שאומרים לנו בתקשורת: מה יש לכם נגד עסקים? נגד ועדי עובדים? נגד הפירמידות? נגד הצרכנים? וכך הלאה.
- יש הרבה שחקנים בזירה הציבורית שמרגישים שמשהו במשוואה לא עובד לטובתם. עבור כל אחד ברירת המחדל שלו היא להעביר את עסקיו, ילדיו ונכדיו לחו"ל.
- דיברו כאן על הרבה דברים שקשורים למנועי צמיחה, גז, פריון וכו'. כל הדברים האלו חשובים וטובים, אבל אולי מה שחסר לנו זה בעיית אמון. אין במשק ישראלי אמון בין אף אחד לאף אחד, לא בין אנשים ולא בין הממשלה לסקטור העסקי.
- הדבר השני הוא כושר ביצוע. לממשלה בישראל אין כושר ביצוע, הדברים נדחים ונגררים למשך הרבה מאוד שנים. זה קשור גם לשיטה הפוליטית, לפרגמנטציה, לסדר היום הפוליטי בשנים האחרונות שהוא מאוד פרסונלי. כל פוליטיקאי אוהב להצטיין באיזה הישג פרטי שלו ואף אחד לא רוצה לעמוד מאחורי משהו הרבה יותר קשה לביטוי כמו הפריון.

דניאל דורון (המרכז הישראלי לקידום כלכלי וחברתי)

- ישראל התברכה בפוטנציאל של הון אנושי מהטובים בעולם. הושקעו בה מאות מיליארדי דולרים. הצירוף בין השניים היו אמורים ליצור מדינה מהעשירות בעולם. אך רוב אזרחי ישראל מקבלים שכר בושה. הרבה צעירים מוכשרים טוענים שאי אפשר להקים משפחה בארץ. גם קידום מקצועי הוא בעייתי מאוד עקב פוליטיזציה של מקומות העבודה הכרוכה בפרוטקציות, שחיתות ונושאים דומים.
- הפיל הגדול שנמצא כאן בחדר הוא שחוסר היעילות של הכלכלה מקורו בפוליטיזציה של המשק, בנפוטיזם. היה מישהו שהציע לשכור את החמאס לבנות את המנהרות בתל אביב... זו תמונה מאוד מדאיגה לגבי עתידה של מדינת ישראל.

- אין לנו ברירה אלא לדבר על הפוליטיזציה הזו, שהיא חלק מרכזי בבעיית הפיריון. אנשים מגיעים לעבודה ולא עובדים כי פרמיות הייצור שלהם תלויות ביחסים עם הוועד. מה שקורה עם נמל אשדוד הוא דוגמה למקומות עבודה אחרים בארץ.
- לבעיית העוני בישראל יש פתרון פשוט: פתיחת המשק ליבוא שתמוטט את המחירים המופקעים שהמונופולים שלנו גוזלים מהציבור ותעלה מיידית את כוח הקנייה של השכבות המוחלשות. ניתן לעשות את זה תוך שנתיים.
- כנסים הם דבר חשוב להתמודדות עם בעיות העוני והשוויון, אך לא די בהם אם התובנות שהם מפיקים לא מתורגמים למעשים. כבר 20 שנה יש את כנס קיסריה, נסו לבדוק מה התוצאות – כמעט כלום. כמי שהיה מעורב כמעט בכל הרפורמות בישראל, מעורב כיום גם בעידוד עסקים קטנים והפיריון של נשים, אני קורא לכם ליצור כלים לשיתוף פעולה שרק בעזרתם יהיה ניתן להתגבר על הכוחות העומדים בפנינו.
- בנוגע לדבריו של מאיר שמיר. הישראלים סובלים מפורנוגרפיה מרקסיסטית, חושבים שכל עיסקה היא ניצול. זו בעיה יסודית במשק.

פרופ' אלכס צוקרמן (המרכז הבינתחומי הרצליה)

- השאלה הראשונה שלי היא לפרופ' אוגוסטו לופז-קלרוס: דיברת על ההבדלים בין רואנדה לבין בלגיה ביעילות של עשיית עסקים. רציתי לדעת האם ההבדלים לטובתה של רואנדה מיתרגמים להבדלים כלשהם בביצועים שניתן למדוד.
- השאלה השניה היא לפרופ' רפי מלניק. אם נעלה את רמת ההון בישראל לרמה הממוצעת ב-OECD, כמה מהפער בפיריון עדיין ישאר? איזה חלק מההפרש מגיע מהיעדר הון?
- בנוגע לדברים שסמי פרץ אמר – פוליטיקאים צריכים להראות הישגים במשך הקדנציה בגלל האופן שבו המערכת הפוליטית עובדת. העניין של שיפור הפיריון מוביל להישגים רק בטווח הארוך, בגלל האופק הקצר שהמערכת הפוליטית כופה על פוליטיקאים זה נפגע.
- בנוגע ליצוא – מדברים כל הזמן על יצוא תעשייתי, אבל יש גם יצוא שירותים. למשל יצוא שירותים רפואיים, תיירות מרפא. יש פה מערכת רפואית טובה מבחינה מקצועית, יש לה בעיות שיכולות להיפטר על ידי פיתוח תיירות רפואית. אפשר לתפוס כאן שתי ציפורים במכה אחת.
- לגבי מה שנדין אמרה על עליית המרווח, זה היה דבר חדש ומעניין. רוב הבנקים הגיעו למצב שבו דרישות ההון מתחילות להגביל ואולי זו הסיבה.

גל הרשקוביץ (בעלים, חברת סטרין)

- אני חושב שיש תמימות דעים שצריך לטפל בפיריון, ובנוגע לצורך בהשקעות.
- הנקודה החלשה היא היכולת של הסקטור הציבורי להוציא לפועל תכניות. צריך להיות ממוקד. המקום שבו אנחנו הכי חלשים ויש לו הכי הרבה פוטנציאל הוא הבירוקרטיה הממשלתית, והרגולציה הלא אפקטיבית שיוצרת נטל בירוקרטי.
- כדי לטפל בזה צריכים להתקיים 3 תנאים:
 1. צריך להיות גוף שמטפל בנושא הזה ונמדד על ביצוע ומקבל את מלוא הסמכות והאחריות.
 2. צריך למדוד את התהליכים. משרדי ממשלה מתנגדים מאוד למדידה שלהם.

3. הנטל הרגולטורי – נוצרה כבר התשתית, אבל מה שחסר זה סמכות לעצור את הרגולציה של משרד ממשלתי שרואה רק זווית צרה שלו. נדרשת סמכות לעצור ולהקפיא רגולציות חדשות.

ד"ר גיתית גרשגורן (כלכלנית ראשית, הרשות לניירות ערך)

- אני הכלכלנית הראשית של הרשות, ורציתי להעיר הערה קצרה: דיברנו על החשיבות של השקעה והון, אבל עדיין לא דיברנו על החשיבות של שוק ההון. אני חושבת שחשוב לדבר על שוק הון בריא, אטרקטיבי, יעיל.
- עודף רגולציה הוא נושא חשוב ואנחנו מנסים לטפל בו, אבל יש גם נושאים אחרים – לאפשר מוצרים חדשים, פעילות חדשה, שחקנים חדשים, להקטין את חוסר האמון ואת בעיות האינפורמציה וכך להוריד את עלות ההון.
- אווירה פרו עסקית חשובה לעסקים, אנחנו צריכים סביבה שמכירה בחשיבות של שוק ההון ושל התרומה שלו.
- אני חושבת שכל השחקנים מכל הצדדים צריכים לכבד את שוק ההון ונדרש לחשוב ביחד איך אנחנו מנצלים את כל המשאבים פה כדי ליצר פה צמיחה.

פרופ' צבי אקשטיין (ראש מכון אהרן למדיניות כלכלית)

- אני רוצה להסביר מדוע אני אופטימי בסך הכל.
- אומרים כאן שהממשלה לא יכולה לעשות, לא רוצה ועוד. אני חושב שממשלות ישראל עשו רפורמות מאוד מוצלחות, למשל הנושא של שיעורי התעסוקה. זה היה שילוב של משבר ושל עבודה עם אנשי מקצוע בתוך ומחוץ לממשלה. בנוגע לבריאות לפי ה-OECD אנחנו נקודת הייחוס שמדינות אחרות שואפות אליה מבחינת עלויות ותוצאות, ועשינו גם רפורמות די משמעותיות בחינוך בשנים האחרונות. לכן אני אופטימי ומשקיע במכון הזה ובעבודות האלו, אני מאמין שהממשלה יכולה לבצע דברים.
- לדעתי אין לנו מספיק רפורמות על השולחן. בתחום הפריזון יש דיבורים, אבל אנחנו בעצם לא יודעים למה רמת ההון לעובד כאן כל כך נמוכה. איך שוק הפיננסים משפיע על ההשקעות? בתחום הנדל"ן גם אין רפורמה מסודרת בנוגע לתמ"א 38, לתמריצים של הרשויות המקומיות וכך הלאה.
- בקיצור, מי שיש לו רעיון לאיזה רפורמה תשלחו, נדבר על זה, אולי נארגן שולחן עגול, נמין נציגי ממשלה ונתקדם.